Archive of SID

«مدیریت بهره‌وری»
سال دوازدهم- شماره چهل و هشت- بهار ۱۳۹۸
ص ص: ۳۰۲ – ۲۷۷
تاریخ دریافت: ۹۶/۰۳/۰۱
تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۸/۰۳

نقش و کارایی دولت جمهوری اسلامی ایران در تحقق عدالت اقتصادی در سه دهه اخیر (با استفاده از رهیافت TVP)[۱]

دکترمحمدعلی متفکرآزاد* [۲]
دکتر سیدکمال صادقی[۳]
دکتر سید عباس موسویان[۴]
دکتر احمد اسدزاده[۵]
دکترحبیب آقاجانی[۶]

چکیده

یکی از مباحث مهم و اساسی در هر مکتب و نظام اجتماعی، تبیین نقش و جایگاه دولت در اقتصاد و تحقق عدالت اقتصادی است و این مهم در مکتب اقتصادی اسلام نیز از دیر زمان مورد اهتمام دانشمندان اسلامی بوده است. هدف اصلی مقاله حاضر بررسی نقش ولت در تحقق معیارهای عدالت اقتصادی در ایران می‌باشد و برای این منظور با بهره‌گیری از متون دینی به ویژه قرآن و سنّت و نظریّات دانشمندان اسلامی، نخست به صورت آمار توصیفی به وضعیت معیارهای مختلف عدالت اقتصادی پرداخته شده سپس نقش دولت در تحقق عدالت اقتصادی با استفاده رهیافت پارامتر متغیر در طول زمان (TVP) و روش کالمن فیلتر در طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۵۵ مدلسازی و برآورد شده است. نتایج حاصل از مدل نشان می‌دهد که مخارج جاری دولت در طی دوره مورد بررسی اثرگذاری یکسانی بر معیارهای عدالت اقتصادی نداشته ولیکن مخارج عمرانی دولت همواره باعث بهبود عدالت اقتصادی گردیده است. میزان تورم به عنوان یکی از متغیرهای اثرگذار بر شاخص‌های عدالت اقتصادی بوده و همواره باعث بدتر شدن شاخص‌های عدالت اقتصادی شده است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد رشد اقتصادی ایران در بهبود معیارهای عدالت اقتصادی ناموفق عمل کرده است و اثرگذاری معنی‌داری برعدالت اقتصادی نشان نمی دهد.

واژه‌های کلیدی: عدالت اقتصادی، دولت، اقتصاد ایران، رهیافت TVP، کالمن- فیلتر
طبقه‌بندی JEL: C22,H11,H53,P41

۱-این مقاله مستخرج از رساله دکتری حبیب آقاجانی باعنوان بررسی تاثیر و نقش دولت درتحقق اهداف اقتصاد اسلامی می‌باشد

۲- استاد، گروه اقتصاد، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران(نویسنده مسؤول)m.motafakker@tabrizu.ac.ir
۳- دانشیار، گروه اقتصاد، دانشگاه تبریز، تبریز،ایران sadeghiseyedkamal@tabrizu.ac.ir
۴- دانشیار، گروه پژوهشگاه فرهنگ واندیشه اسلامی samosavian@yahoo.com
۵- دانشیار، گروه اقتصاد، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران assadzadeh@tabrizu.ac.ir
۶- استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه تبریز، تبریز، ایرانh.aghajani@tabrizu.ac.ir

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

عدالت اجتماعی از اصطلاحاتی است که شاید بیش از هر اصطلاح دیگری مورد تأکید سیاستمداران کشور قرار گرفته است. عدالت به معنای توازن و تعادل و یا به فرمایش حضرت علی علیه السلام قرار گرفتن صحیح هر چیز در جایگاه واقعی خود است و عقل انسان به طور مستقل بر حسن و ضرورت آن تأکید دارد. بنابراین در طراحی و اجرای نظام‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی اگر همه چیز در جای خود قرار گیرد، حاصل آن نظام‌هایی پایدار و صحیح خواهد بود و اگر هر چیز در جای خود قرار نگیرد، حاصل کار به عدم توازن و تعادل و بی‌ثباتی جوامع و نظام‌های اقتصادی–اجتماعی می‌انجامد. بنابراین عدالت، شرط ضروری موفقیت در هر گونه برنامه‌ریزی اجتماعی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت است، زیرا همه برنامه‌ریزی‌ها، ابتکارها و تلاشها برای این است که با توجه به موقعیت تاریخی و زمانی و مکانی اشیا، هر چیزی در جای خود قرار گیرد. براساس معیارهای تحلیل سیستمی از آنجا که همه اجزای مجموعه‌ها به گونه‌ای در ارتباط متقابل با یکدیگر قرار دارند اگر جزء یا اجزایی از یک نظام در جای خود قرار نگیرد، این نظام به تناسب اهمیت این نابجایی، از عدالت دور می شود. لذا می توان گفت که در مقیاس کلی، عدالت شرط وجود، استمرار و پایداری هر مجموعه برنامه ریزی شده و ساخته دست بشر است. یکی از مصادیق عدالت، نحوه صحیح توزیع عوامل تولید و درآمد ناشی از تولید میان عوامل اقتصادی و آحاد جامعه است. بنابراین توزیع صحیح هم شرط ضروری تحقق نظامهای اقتصادی کارآمد است. لذا با توجه به اهمیت موضوع عدالت، سعی می‌شود به نقش و جایگاه دولت در تحقق عدالت اقتصادی از منظر اقتصاد اسلامی پرداخته شود.

مفهوم دولت اسلامی؛ از دیدگاه قرآن کریم، منشأ دولت اسلامی با ارسال رسؤلان آسمانی و به وسیلهٔ آنان برای رفع اختلاف مردم و ایجاد عدالت و تعادل در جامعهٔ بشری بوده است. هدف دولت اسلامی، همان هدف نهایی ادیان آسمانی؛ یعنی «توسعهٔ معرفهٔ الله»و «دستیابی به حیات طیبه» است و قراراست انسان با همهٔ ابعاد مادّی و معنوی‌اش ساخته شود. بدین منظور، می‌بایست دولتی عدالت محور برمبنای دین تشکیل شود تا جمعیت انسانها همه‌جانبه و نسبتاً کامل افزایش یابد [وبه] تولید انبوه برسد (جهانیان،۱۳۸۲).

www.SID.ir

Archive of SID

بنابراین، مهمترین و اصیل‌ترین هدف ارسال پیامبران و تشکیل دولت؛ دعوت به سوی خدا و تحقّق رشد معنوی انسانها است. خداوند در قرآن، پیامبر را مخاطب قرارداده، می‌فرماید: «یَا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِنَّاأَرْسَلْنَاکَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِیرًا وَ دَاعِیًا إِلَی اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِرَاجًا مُّنِیرًا»[۱] (احزاب، ۴۵و۴۶)؛ اما این هدف مهم، هنگامی به ثمر می‌رسد که نظم و امنیت در چارچوب قانون دین و عدالت جامع مورد نظر اسلام تحقق یابد. البته ایجاد امنیت،نظم آفرینی و پاسداری از حقوق مردم و جلوگیری از تعدی، شأن هرحکومتی است؛ همان طور که امام علی علیه السلام در پاسخ به شعار «لاحکم الّا للّه» از سوی خوارج، پاسخ می‌دهد: که مردم، به زمامدار نیازمندند؛ خواه نیکوکار باشد یا بدکار؛ تا مؤمنان در سایهٔحکومتش به کار خویش مشغول شده و کافران هم بهره‌مند شوند و مردم در دوران حکومت او زندگی را طی کنند و به وسیلهٔ او اموال بیت‌المال جمع‌آوری گردد و به کمک او با دشمنان مبارزه شود؛ نیکوکاران در رفاه و مردم ازدست بدکاران در امان باشند (نهج‌البلاغه،خطبهٔ ۴۰).

از نظراسلام، حکومت، ابزاری برای تحقّق بخشیدن به اهداف مادّی و معنوی و حاکمیّت ارزش های الهی و انسانی و وسیله‌ای برای مهیاکردن بستری مناسب جهت رشد و تعالی انسانها است (مطهری،۱۳۷۴،۲۱۳-۲۱۱). چنانکه امام علی علیه السلام می‌فرماید: «همانا،زمامدار، امین خدا در زمین و بر پا دارندهٔعدالت درجامعه و عامل جلوگیری ازفساد و گناه در میان مردم است» (آمدی، ۱۳۷۳،۶۰۴). البته از منظر اسلامی، ارزش امور دنیایی مردم به اعتبار ارزش امور اُخروی است.

نقش دولت اسلامی در تحقق عدالت اقتصادی؛ هدف دولت اسلامی، پیگیری مصالح مردم و سامان بخشیدن به امور جامعه است و در یک جامعهٔاسلامی، این امور، اعماز دنیوی و اخروی است. به عبارت دیگر، هدف دولت، سعادت بشر است. برقراری حاکمیت خداوند و استوارسازی ارزش های الهی و رشدکرامت‌های انسانی، محور نقش‌های دولت اسلامی در تمام زمینه‌ها می‌باشد.

اسلام از یکسو به هر فردی حق داده است تا از سطح شرافتمندانه زندگی بهره مند باشد و از سوی دیگر، دولت را مسؤول تأمین حدّکفایت اقتصادی خانوارها می داند.

۱-ای‌پیامبر! ماتورا [بهسِمَت] گواه و بشارت گرو هشداردهنده فرستادیم ودعوت‌کننده به سوی خداوند به فرمان او وچراغی تابناک

www.SID.ir

Archive of SID

با توجّه به پایبندی اسلام به مسأله برابری و برادری انسانها، نابرابری های فاحش درآمد و ثروت با روح اسلام ناسازگاراست. اختلاف شدید طبقاتی نه تنها حسّ برادری را میان مسلمانان تقویت نمی کند. بلکه مخرّب آن به شمار می آید. از طرف دیگر، مطابق آیات قرآن[۱]، همه انسانها در جایگاه جانشین خدا، حقّ بهره مندی از نعمتها را دارند. بنابراین، تمرکز امکانات در دست گروهی اقلّیّت و محرومیّت اکثریّت مردم، نه با آموزه‌های اخلاق اسلام سازگار است و نه باشأن جانشینی انسان تناسب دارد. دولت اسلامی مسؤول است با اجرای دستورهای اسلام در باره مالکیّت منابع طبیعی و مواد اوّلیه و مواظبت به راههای حلال و حرام کسب درآمد، کنترل صحیح و منطقی برسهم عوامل تولید از درآمد، و مدیریّت کارآمد توزیع مجدّد ثروت و درآمد، جلو اختلاف فاحش درآمدها و ثروتها را گرفته، جامعه را به سمت عدالت و توازن اقتصادی سوق دهد. البتّه باید توجّه داشت که مفهوم عدالت و توازن اقتصادی به معنای دادن پاداش برابر به همگان، بدون توجّه به نقش فرد در اقتصاد جامعه نیست. اسلام برخی تفاوتها در درآمد و ثروت را می‌پذیرد؛ زیرا همه انسانها از نظر شخصیّت، توانایی و خدمت به جامعه برابر نیستند.

«اوکسی است که شما را جانشینان خود در زمین ساخت، و درجات بعضی از شما را بالاتر از بعضی دیگر قرارداد تا شما را به وسیله آنچه در اختیارتان قرارداده بیازماید» (انعام آیه۶).

به عقیده امام‌خمینی(قدس‌سره) اجرای برنامه‌های اسلام تفاوت فاحش در درآمد را بین مردم کاهش می‌دهد(خمینی،ج ۳، ۱۵۸) و اگر در جامعه اسلامی، اختلاف طبقاتی شدید وجود داشته باشد،آن جامعه فقط «صورت» اسلامی دارد و از محتوای اسلامی بی بهره است؛ البتّه به اعتقاد و نیزتعدیل ثروت به مفهوم تساوی افراد در ثروت نیست و این دیدگاه انحرافی را از نظر اسلام مردودمی شمارد (همان منبع).

برخی از متفکّران اسلامی توازن اجتماعی را به معنای تعادل افراد جامعه در سطح زندگی و نه در سطح درآمد می دانند به این معنا که مال و سرمایه به اندازه ای در دسترس افرادجامعه باشدکه بتوانند متناسب با مقتضیات روز از مزایای زندگی یکسانی بهره مند شوند. گرچه درون این سطح یکسان، درجات گوناگونی وجود خواهد داشت، این تفاوت درحدّ تضادّ کلّی که درجوامع سرمایه داری وجود دارد، نخواهد بود. به اعتقاد این

۱– مانندبقره (۲): ۲۹.

www.SID.ir

Archive of SID

متفکّر، دولت اسلامی وظیفه دارد توازن اجتماعی به معنای مذکور را بـه صـورت هـدفی مهم و اساسی تعقیب کند (صدر، ۱۳۶۰).

ابزار و روش

معیارهای عدالت اقتصادی در چارچوب نظریه اقتصاد اسلامی و شاخص‌های کمّـی آن؛ بر اساس نگرش اسلامی مسأله عدالت اقتصادی در چارچوب حقوق مربوط به افراد و اموال مطرح می‌شود و تعیین حق مردم در اموال مشترک، اموال خصوصی و در مبادلات (انتقال اموال) و همچنین تعیین حق خود «مال» در چارچوب موازین اسلامی موضوع بحث «عدالت اقتصادی» درجامعه اسلامی است. برای تبیین قواعد و معیارهای شریعت اصلی در زمینه عدالت اقتصادی راه مستقیم، مراجعه به آیات و روایات و راه غیرمستقیم، استفاده از نظرات متفکران اسلامی است که به طور عام مقیـد بـه اصـول و مبـانی شـریعت اسـلام هستند. براین مبنا و با استفاده از هر دو طریق که اشـاره شـد، معیارهـای زیـر بـه عنـوان معیارهای عدالت اقتصادی قابل تطبیق بـا چـارچوب شـریعت اسـلام معرفـی مـی‌شـود (عیوضلو، ۱۳۸۶).

حق برخورداری برابر ازمنابع وثروت های عمـومی؛ شـهید مطهـری عـدالت را بـه معنی ایجاد امکانات مساوی قانون و اجرای قانون به طور مساوی معرفی کرده است. بـه عقیدهٔ او «اقدامات اسلامی در این زمینه در دو قسمت است، یکـی در قسـمت قـانون و ایجاد امکانات مساوی قانونی برای همه و دوم، در زمینه ایجاد امکانـات مسـاوی بـرای همه. یکی از مسائل اساسی در این مورد تقسیم عادلانه امکانـات و مـواد اولیـه طبیعـی نسبت به افراد اجتماع است. چه، در واقع اختلاف در تصاحب این سـرمایه اولیـه موجـب اختلافات بعدی اجتماعی می‌شود و تبعیض در این مورد ریشه بسیاری ازتبعیض‌ها خواهد بود. در این مورد، عدالت یعنی اینکه همه مردم بهره و سهمی را که بـالقوه در زمـین یـا اجتماع دارند به آنها برسد تا آنرا به فعلیت برسانند». در این زمینه روایـات زیـادی وجـود دارند که از آن جمله می توان به این روایت معروف از امام علی (ع) اشـاره فرمـود: «اگـر این اموال از ملک شخصی خودم بود به طور یکسان تقسیم می کردم، تـا چـه رسـد بـه اینکه اینها، مال خدا و مربوط به همه مردم است».

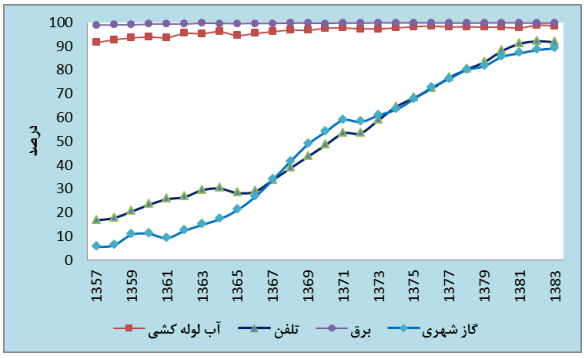
www.SID.ir

Archive of SID

وضعیت شاخص‌های کمّی مربوط به حق برخورداری برابر از منابع و ثروتهای عمومی؛ از جمله مهمترین شاخص‌های کمّی معیار مورد بررسی می توان به شاخص‌های زیر اشاره کرد:

✓ **سطح برخورداری افراد جامعه از امکانات زندگی**

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در دوره بعد از انقلاب در ایران میزان بهره‌مندی خانواده‌ها از لوازم زندگی نظیر آب، برق، گاز شهری و تلفن گسترش یافته و همچنین سطح بهره‌مندی از آموزش و بهداشت در جامعه افزایش یافته است. همان طور که در نمودار(۱) نیز نشان داده شده است، درصد خانوارهای استفاده کننده از تسهیلات محل سکونت در طی سه دهه گذشته بهبود خوبی داشته است. به طوری که میزان بهره‌مندی از گاز شهری و تلفن به ترتیب از ۱/۹درصد و ۱۸/۲درصد در سال ۱۳۵۷ به ۸۹/۲درصد و ۹۱/۸درصد در سال ۱۳۸۷رسیده است و درصد برخورداری از امکانات برق و آب درطی دوره مورد بررسی بالای ۹۰درصد و درسالهای منتهی به سال۱۳۸۷ نزدیک ۱۰۰درصد بوده است.

شکل شماره (۱)–درصد بهره‌مندی از امکانات زندگی در طی دوره ۱۳۸۷–۱۳۵۷

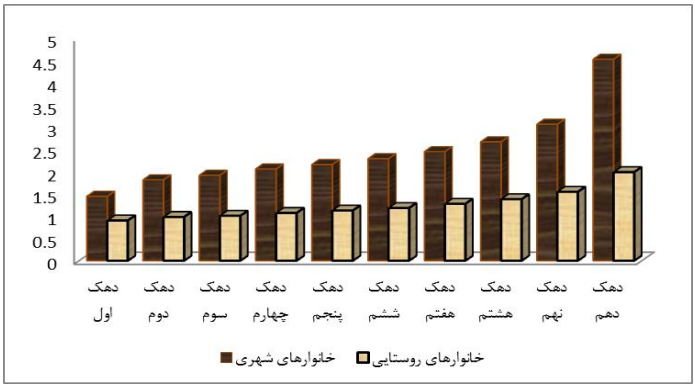
✓ **نسبت هزینه‌های غیرخوراکی به هزینه‌های خوراکی**

یکی از شاخص‌های مهم برای مطالعه میزان برخورداری خانوارها و تحقق معیار مورد بررسی، نسبت هزینه‌های غیرخوراکی به خوراکی می‌باشد. همان طور که در جدول(۱) مشاهده می‌شود اندازه این شاخص برای دهکهای پایین کمتر از دهک های بالایی است با این وجود روند این شاخص در هر دو جامعه شهری و روستایی رو به بهبود می‌باشد. خاطر نشان می‌سازد که پایین بودن این شاخص در جامعه روستایی در

www.SID.ir

Archive of SID

مقایسه با جامعه شهری نشان دهنده این واقعیت است که بخش عمده هزینه‌های خانوارهای کم درآمد روستایی را هزینه‌های خوراکی تشکیل می‌دهد و به دلیل پایین بودن درآمد این گروهها، میزان بهره‌مندی آنها از هزینه‌های غیرخوراکی (بهداشت، تفریح، بیمه، تحصیل و غیره) کاهش یافته است.

شکل (۲)-متوسط نسبت هزینه‌های غیرخوراکی به خوراکی در خانوارهای شهری و روستایی در طی دوره ۱۳۷۴-۱۳۹۰

www.SID.ir

Archive of SID

جدول (۱)- نسبت هزینه‌های غیرخوراکی به هزینه‌های خوراکی در مناطق شهری و روستایی طی سالهای ۱۳۷٤-۱۳۹۰

	دهک اول		دهک دوم		دهک سوم		دهک چهارم		دهک پنجم		دهک ششم		دهک هفتم		دهک هشتم		دهک نهم		دهک دهم	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
۱۳۷۶	۱,۵۲	۰,۸۱	۱,۴۹	۰,۷۱	۱,۳۶	۰,۷۴	۱,۴۴	۰,۷۷	۱,۴۶	۰,۸۱	۱,۵۶	۰,۸۳	۱,۶۴	۰,۸۶	۱,۷۲	۰,۹۳	۱,۹۶	۱,۰۵	۲,۸۰	۱,۳۷
۱۳۷۵	۱,۴۹	۰,۸۲	۱,۴۹	۰,۷۸	۱,۵۲	۰,۸۲	۱,۶۴	۰,۸۵	۱,۷۰	۰,۸۵	۱,۷۸	۰,۹۱	۱,۹۵	۰,۹۷	۲,۱۴	۱,۰۸	۲,۴۳	۱,۲۳	۳,۵۰	۱,۶۲
۱۳۷۶	۱,۶۹	۰,۸۹	۱,۶۹	۰,۸۲	۱,۶۸	۰,۸۳	۱,۷۴	۰,۸۸	۱,۸۶	۰,۹۱	۱,۹۱	۱,۰۳	۲,۰۲	۱,۰۴	۲,۲۰	۱,۱۳	۲,۴۷	۱,۲۵	۳,۷۷	۱,۹۱
۱۳۷۷	۱,۵۴	۰,۹۲	۱,۵۰	۰,۸۳	۱,۶۲	۰,۸۳	۱,۶۲	۰,۸۴	۱,۷۷	۰,۹۰	۱,۸۴	۰,۹۶	۲,۱۱	۱,۰۵	۲,۱۴	۱,۱۱	۲,۳۱	۱,۲۸	۳,۷۵	۱,۲۷
۱۳۷۸	۱,۶۲	۰,۹۲	۱,۶۴	۰,۹۰	۱,۷۵	۰,۹۳	۱,۸۳	۰,۹۶	۱,۸۹	۰,۹۵	۱,۸۹	۱,۰۳	۲,۰۷	۱,۰۸	۲,۱۵	۱,۱۹	۲,۳۴	۱,۳۴	۳,۶۴	۱,۶۴
۱۳۷۹	۱,۷۷	۱,۰۲	۱,۷۵	۰,۹۴	۱,۸۱	۱,۰۲	۱,۹۲	۱,۰۳	۱,۹۱	۱,۰۷	۱,۹۸	۱,۰۷	۲,۱۱	۱,۲۰	۲,۲۶	۱,۳۰	۲,۵۹	۱,۴۶	۳,۸۶	۱,۸۴
۱۳۸۰	۰,۷۸	۰,۷۸	۱,۷۵	۰,۹۶	۱,۸۳	۱,۰۲	۲,۰۰	۱,۰۶	۲,۱۲	۱,۱۲	۲,۲۸	۱,۲۰	۲,۴۲	۱,۲۹	۲,۵۶	۱,۳۹	۳,۰۲	۱,۵۳	۵,۰۲	۲,۰۲
۱۳۸۱	۱,۱۶	۰,۸۱	۱,۸۰	۰,۹۸	۱,۹۰	۱,۰۴	۱,۹۶	۱,۰۸	۲,۰۹	۱,۱۲	۲,۳۱	۱,۲۳	۲,۴۷	۱,۲۶	۲,۵۹	۱,۴۱	۳,۱۳	۱,۵۸	۵,۰۲	۲,۰۲
۱۳۸۲	۱,۳۴	۰,۷۲	۱,۸۴	۱,۰۳	۱,۹۷	۱,۰۸	۲,۰۹	۱,۱۴	۲,۲۵	۱,۲۱	۲,۳۸	۱,۲۴	۲,۵۶	۱,۳۳	۲,۶۲	۱,۴۶	۳,۹۸	۱,۵۸	۴,۵۰	۲,۳۳
۱۳۸۳	۱,۱۶	۰,۹۱	۱,۸۲	۱,۰۲	۱,۸۹	۱,۰۲	۲,۰۳	۱,۱۵	۲,۱۷	۱,۲۴	۲,۲۶	۱,۲۸	۲,۴۲	۱,۲۹	۲,۶۵	۱,۴۸	۴,۱۲	۱,۶۴	۶,۹۲	۲,۳۹
۱۳۸۴	۱,۲۹	۰,۹۴	۱,۸۲	۱,۰۵	۱,۹۶	۱,۰۷	۲,۱۵	۱,۱۵	۲,۲۹	۱,۳۴	۲,۴۴	۱,۳۲	۲,۵۵	۱,۳۲	۲,۸۸	۱,۵۴	۳,۶۴	۱,۷۲	۵,۳۹	۲,۳۸
۱۳۸۵	۱,۲۸	۰,۹۰	۱,۹۷	۱,۱۴	۲,۰۶	۱,۱۸	۲,۳۶	۱,۲۰	۲,۹۹	۱,۳۳	۲,۵۴	۱,۳۵	۲,۷۷	۱,۴۱	۳,۲۱	۱,۶۱	۳,۶۸	۱,۷۲	۵,۶۰	۲,۳۵
۱۳۸۶	۱,۳۷	۰,۸۴	۲,۰۸	۱,۰۴	۲,۱۷	۱,۱۳	۲,۳۹	۱,۲۴	۲,۶۶	۱,۳۴	۲,۷۰	۱,۳۵	۲,۹۵	۱,۵۱	۳,۱۱	۱,۵۷	۳,۷۵	۱,۸۲	۵,۶۶	۲,۳۷
۱۳۸۷	۱,۸۱	۱,۱۰	۲,۲۱	۱,۱۸	۲,۴۴	۱,۱۴	۲,۵۲	۱,۲۳	۲,۷۱	۱,۳۷	۲,۹۰	۱,۳۳	۳,۰۶	۱,۴۱	۳,۴۱	۱,۵۲	۳,۸۲	۱,۷۰	۵,۱۰	۲,۱۷
۱۳۸۸	۱,۸۳	۱,۰۵	۲,۲۰	۱,۱۶	۲,۳۰	۱,۱۵	۲,۶۲	۱,۲۶	۲,۷۸	۱,۳۷	۲,۸۹	۱,۳۷	۳,۰۱	۱,۵۲	۳,۲۶	۱,۶۴	۳,۸۸	۱,۸۲	۵,۲۵	۲,۲۰
۱۳۸۹	۱,۶۲	۱,۱۰	۲,۱۹	۱,۰۸	۲,۲۶	۱,۱۳	۲,۵۰	۱,۲۱	۲,۵۴	۱,۳۷	۲,۸۲	۱,۳۴	۳,۰۵	۱,۴۹	۳,۴۶	۱,۷۶	۳,۷۶	۱,۸۰	۵,۲۰	۲,۱۷
۱۳۹۰	۱,۷۷	۱,۰۲	۱,۹۲	۱,۰۷	۲,۱۰	۱,۱۸	۲,۴۱	۱,۱۸	۲,۳۳	۱,۲۵	۲,۵۸	۱,۳۲	۲,۷۸	۱,۴۵	۳,۱۵	۱,۷۵	۳,۷۵	۱,۸۸	۶,۸۵	۲,۱۵

www.SID.ir

Archive of SID

✓ **شاخص توسعه انسانی**

یکی از مهمترین شاخص‌ها در حق برخورداری برابر از منابع و ثروت های عمومی، شاخص توسعه انسانی (HDI) است که با ملاحظه میزان امید به زندگی، سطح آموزش و تولید ناخالص داخلی محاسبه می‌شود. به طوری که امید به زندگی، انتظار زنده ماندن یک فرد در بدو تولد را نشان می‌دهد به شرط اینکه الگوی مرگ و میر رایج در زمان تولد به همان صورت باقی بماند. این شاخص تابع سلامتی، کیفیت زندگی، امکانات بهداشتی، دسترسی به حداقل‌های زندگی، فقدان اضطراب، آرامش و برخورداری از امنیت به معنای وسیع آن می‌باشد. میزان امید به زندگی از ۵۱/۱ در سال ۱۹۸۰ به ۷۳/۲ در سال ۲۰۱۲ رسیده است و نشان‌دهنده افزایش قابل توجه امکانات بهداشتی و درمانی در سه دهه اخیر است.

شاخص آموزشی میزان پوشش تحصیلی در مقاطع سنی مختلف را در برمی‌گیرد. متوسط سال‌های تحصیل نیز همانند درجهٔ امید به زندگی، افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. به طوری که از ۲/۱ در سال ۱۹۸۰ به ۷/۸ در سال ۲۰۱۲ رسیده است. همچنین شاخص تولید ناخالص ملی که مبین رفاه اجتماعی جامعه می‌باشد، از ۷/۲ در سال ۱۹۸۰ به ۱۰/۷ در سال ۲۰۱۲ افزایش یافته است.

شاخص توسعه انسانی که از ترکیب شاخص‌های بهداشت، آموزش و درآمد سرانه به دست می‌آید، نشانگر بهبود وضع توسعه انسانی ایران بالاخص در طی دوره بعد از انقلاب می‌باشد. بدین صورت که این شاخص از ۰/۴۴ در سال ۱۹۸۰ به ۰/۷۴۲ در سال ۲۰۱۲ رسیده است و ایران را جزو کشورهای با توسعه انسانی بالا قرار داده است (جدول ۲).

جدول شماره (۲)- روند شاخص توسعه انسانی (HDI) و اجزای آن

سال	امید به زندگی	سال‌های تحصیل مورد انتظار	متوسط سال‌های تحصیل	تولید ناخالص ملی سرانه (2005 PPP$)	HDI
۱۹۸۰	۵۱/۱	۸/۷	۲/۱	۷/۲۲۶	۰/۴۴۳
۱۹۸۵	۵۰/۱	۸/۷	۲/۸	۷/۲۱۰	۰/۴۶
۱۹۹۰	۶۱/۸	۹/۲	۳/۸	۶/۱۸۹	۰/۵۴
۱۹۹۵	۶۸/۲	۱۱/۲	۵	۶/۶۷۴	۰/۶۱۸
۲۰۰۰	۶۹/۸	۱۱/۹	۶	۷/۵۰۷	۰/۶۵۴
۲۰۰۵	۷۱/۳	۱۱/۵	۷	۹/۰۶۰	۰/۶۸۵
۲۰۱۰	۷۲/۷	۱۴/۴	۷/۸	۱۰/۸۳۴	۰/۷۴۰
۲۰۱۱	۷۳	۱۴/۴	۷/۸	۱۰/۹۳۶	۰/۷۴۲
۲۰۱۲	۷۳/۲	۱۴/۴	۷/۸	۱۰/۶۹۵	۰/۷۴۲

www.SID.ir

Archive of SID

سهم بری براساس میزان مشارکت درتولید (عدل طبیعی)

از دیدگاه اسلامی از این اصل حمایت شده است که: «محصول تلاش هر کس بایستی به خودش برگردد» به عبارت دیگر در اسلام هرکس کار نیکو انجام دهد پاداش او ضایع نمی شود[۱] (کهف ۳۰).

بر اساس شریعت اسلام تفاوت استعدادها و ذوق و سلیقه بین مردم از نوامیس آفرینش است و موجب جریان بهتر فعالیت اقتصادی و معیشتی می گردد. در این زمینه به دلایل زیر می توان استنادکرد: برتریهایی را که بعضی بر بعضی دیگر (به حکمت مانند تفاوت در استعداد) دارند،آرزو نکنید. مردان از آنچه به دست می‌آورند و زنان از آنچه به دست می‌آورند بهره برمی‌دارند[۲]. آیا آنان رحمت پروردگار ترا تقسیم می کنند؟ ما در زندگی دنیا میان آنان روزی و معاش را تقسیم کردیم و برخی را بر برخی دیگر به درجات برتری دادیم تا از خدمات یکدیگراستفاده کنند[۳](زخرف، ۳۲).

حضرت علی(ع) فرموده‌اند: خداوند به حکمت خود بین همت‌ها وخواسته‌های مردم و سایرحالات شان تفاوت قرار داد و این تفاوتها را وسیله برپایی زندگانی و معاش مردم گردانید[۴]. از دیدگاه اسلامی در چهارچوب حقوق مالکیت مشروع فعالیت اقتصادی آزاد است و محصول فعالیت هر کس به خود او باز می‌گردد. این امر در بازار اسلامی تحقق می‌یابد و حکومت اسلامی بنابر اصل اولیه در قیمت گذاری دخالتی نداشته و برنامه ای برای تعیین قیمت جهت کاهش اختلاف درآمد ندارد. برنامه اسلامی در این زمینه تقویت روحیه انصاف و اکتساب مبتنی برحق در بازار اسلامی می باشد. نهاد بازار در نظام اقتصاد اسلامی به اندازهٔ قدمت تمدن اسلامی سابقه دارد و شواهد تاریخی در مورد بازارهای اسلامی درشهرهای مسلمین حاکی از ویژگی رقابتی بودن آن دارد.

شاخص‌های کمّی مربوط به سهم بری براساس میزان مشارکت درتولید

به منظور تطبیق این معیار با واقعیت‌های اقتصاد ایران لازم است سهم‌بری سودها و دستمزدها از درآمد ملی مورد تحقیق قرارمی گیرد اما به علت اینکه آمار تولید ناخالص

۱– ان الانضیع اجرمناحسن عملاً

۲– ولاتتمنوامافضّلاالله به بعضکم علی بعض،للرجال نصیب مما اکتسبوا وللنساءمماکتسبن

۳–اهم یقسمون رحمت ربک، نحن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیاةالدنیاورفعنابعضهم فوق بعض درجات لیتخذ بعضهم بعضًا سخریًا

۴– اذاخالف بحکم تهبینهم مهمو ارادتهم و سائرحالاتهم وجعل ذلک قوامًالمعایش الخلق

www.SID.ir

Archive of SID

ملی در ایران از طریق محاسبه اجزای درآمد ملی صورت نمی‌پذیرد امر مشکلی است. راه دیگر، تعیین ساختار بازار در ایران است که هر چه رقابتی‌تر باشد میزان سهم‌بری عوامل تولید عادلانه خواهد بود.

- ✓ **مقایسه روند تغییرات شاخص بهای مصرف کننده و دستمزدهای واقعی**

یکی از روش های بررسی معیار سهم‌بری عوامل تولید، مقایسه روند تغییر شاخص بهای مصرف کننده در برابر تغییرات دستمزدهای واقعی است. به این معنا که در مواردی کاهش ارزش پول و تورم باعث برهم خوردن محتوای قرارداد پاداش و دستمزد می‌گردد و لذا برای جبران آن لازم است کاهش ارزش پول یا تورم جبران شود. آمارها نشانگر آن است که در طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۹ روند تغییرات دستمزدهای واقعی با تغییرات شاخص بهای مصرف‌کننده هماهنگ نبوده و با نوساناتی همراه بوده است. اگرچه در کل هر دو روند افزایشی داشته است.

در جدول شماره ۳ با استفاده از شاخص قیمت مصرف کننده وضعیت حداقل دستمزد اسمی و قدرت خرید خانوارها در جامعه کارگری طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۷۹بررسی شده است. بنابر گزارش رسمی بانک مرکزی، میزان تورم از رقم ۱۲٫۶درصد در سال ۱۳۷۹ به رقم ۱۵٫۲درصد در سال ۱۳۸۳رسید، و حداقل دستمزد واقعی ماهانه از ۷۸٫۷ هزار تومان به ۱۰۶٫۶هزارتومان در سال ۱۳۸۳ افزایش یافت، و همواره در دوره مذکور میزان رشد حداقل دستمزد واقعی مثبت و به طور متوسط سالانه ۸٫۸ درصد بوده است. طی دوره ۱۳۸۳-۱۳۷۹متوسط میزان رشد حداقل دستمزد اسمی سالانه ۲۴٫۱درصد بوده است در حالی که تورم سالانه ۱۴٫۱ درصد بوده است و این باعث شده است تا حداقل دستمزد واقعی در این دوره سالانه ۸٫۸ درصد افزایش داشته باشد و در نتیجه افزایش درآمدها در جامعه کارگری بیش از تورم بوده و خانوارها با افزایش درآمد حقیقی مواجه بوده اند. طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۸۴ متوسط میزان رشد حداقل دستمزد اسمی سالانه ۱۹ درصد بوده است در حالی که تورم سالانه۱۴٫۹درصد بوده است و علی رغم افزایش درآمد خانوارها به میزان سالانه ۳٫۸ درصد بیش از تورم ، اما همچنان سطح رفاه خانوارها نسبت به دوره قبل ۵ درصد سالانه کاهش یافته است. حتی در سال ۱۳۸۷ به دلیل تورم بالا، حداقل دستمزد واقعی نسبت به سال گذشته ۴٫۳ درصد کاهش یافته است. با نگاهی به آمار مربوط به سال‌های گذشته شکاف میزان دستمزد اسمی و حقیقی بیشتر آشکار می‌شود به‌طوری که نسبت حداقل دستمزد واقعی به حداقل دستمزد اسمی از رقم ۱٫۷ در سال ۱۳۷۹ به عدد یک در سال ۱۳۸۳ و ۰٫۹ در سال ۱۳۸۴ و بالاخره

www.SID.ir

Archive of SID

۰٫۴۴در سال ۱۳۸۹ کاهش یافته است. یعنی قدرت خرید حداقل دستمزد واقعی نسبت به دستمزد اسمی در سال ۱۳۸۹ به میزان ۵۶ درصد کاهش یافته است.

جدول شماره (۳)-میزان حداقل دستمزدهای اسمی و واقعی طی دوره ۱۳۷۹-۱۳۸۹

سال	حداقل دستمزد اسمی (ماهانه-ریال)	میزان رشد حداقل دستمزد اسمی(درصد)	متوسط شاخص خرده فروشی (۱۳۸۳=۱۰۰)	میزان تورم (درصد)	حداقل دستمزد واقعی (ماهانه-ریال)	میزان رشد حداقل‌دستمزد واقعی (درصد)
۱۳۷۹	۴۵۸۰۱۰	۲۶/۶	۵۸/۱۸	۱۲/۶	۷۸۷۲۲۹	۱۲/۴
۱۳۸۰	۵۷۰۰۰۰	۲۴/۵	۶۴/۸۱	۱۱/۴	۸۷۹۴۹۴	۱۱/۷
۱۳۸۱	۶۹۸۴۶۰	۲۲/۵	۷۵/۰۴	۱۵/۸	۹۳۰۷۸۴	۵/۸
۱۳۸۲	۸۵۳۳۸۰	۲۲/۲	۸۶/۸	۱۵/۷	۹۸۳۱۵۷	۵/۶
۱۳۸۳	۱۰۶۶۰۰۰	۲۴/۹	۱۰۰	۱۵/۲	۱۰۶۶۰۰۰	۸/۴
۱۳۸۴	۱۲۶۶۷۸۴	۱۸/۸	۱۱۰/۴	۱۰/۴	۱۱۴۷۴۴۹	۷/۶
۱۳۸۵	۱۵۰۰۰۰۰	۱۸/۴	۱۲۳/۵	۱۱/۹	۱۲۱۴۵۷۵	۵/۸
۱۳۸۶	۱۸۳۰۰۰۰	۲۲/۰	۱۴۶/۲	۱۸/۴	۱۲۵۱۷۱۰	۳/۱
۱۳۸۷	۲۱۹۶۰۰۰	۲۰/۰	۱۸۳/۳	۲۵/۴	۱۱۹۸۰۳۶	-۴/۳
۱۳۸۸	۲۶۳۵۲۰۰	۲۰/۰	۲۰۳/۰	۱۰/۸	۱۲۹۸۱۲۸	۸/۴
۱۳۸۹	۳۰۳۰۰۰۰	۱۵/۰	۲۲۸/۲	۱۲/۴	۱۳۲۷۷۸۳	۲/۳
متوسط برنامه سوم توسعه (۸۳-۷۹)	۷۲۹۱۷۰	۲۴/۱	–	۱۴/۱	۹۲۹۳۳۲	۸/۸
متوسط‌برنامه چهارم توسعه (۸۹-۸۴)	۲۰۷۶۳۳۰	۱۹/۰	–	۱۴/۹	۱۲۳۹۶۱۳	۳/۸

منبع:سازمان تامین اجتماعی، وزارت کار و امور اجتماعی و بانک مرکزی

کارایی و توازن درآمدی

معنای مطلق عدالت همچنان که اشاره شد قرارگرفتن هر چیز در موضع بایسته و شایسته آن است، به همین جهت نظریه پردازان عدالت معمولاً درتعیین قواعد عدالت اجتماعی و اقتصادی وضع بایسته اجتماع و اقتصاد را به عنوان معیارعدالت دانسته اند. وضع بایسته اقتصادی امری است که کاملاً وابسته به مکتب اقتصادی است و نشانگر هدف هر مکتب و نتیجه تحقق آن درجامعه است. به همین جهت برحسب تفاوت مکاتب اقتصادی تبیین و قاعده‌مندساختن عدالت در اقتصاد تعابیر مختلفی می یابد. از دیدگاه اقتصاد اسلامی هربحث و تحلیلی در این حوزه انجام شود درچهارچوب نگرش حقوقی اسلام به اموال خواهد بود. بر اساس نگرش اسلامی مالکیت انسانی بر اشیا و اموال خودش مطلق نیست، بلکه در چهارچوب حدودی است که خداوند تعیین کرده است، برای اینکه این حدود از لحاظ مصالح اجتماعی رعایت شود، معیار مشخصی را می توان

www.SID.ir

Archive of SID

در هر دو حوزه فردی و اجتماعی تعریف کرد و آن این است که اموال و ثروتها بایستی موجبات قوام و استواری جامعه (فرد به عنوان یکی از اجزای جامعه) را فراهم سازد.

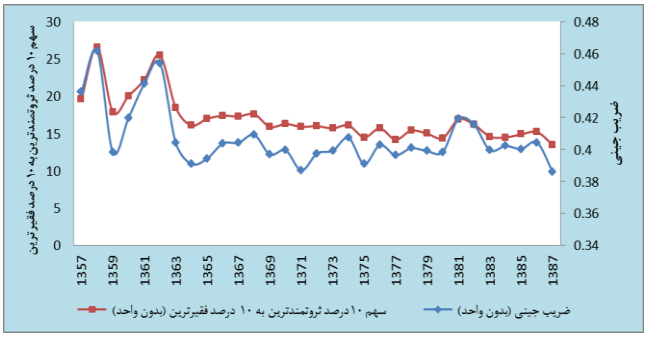
شاخص‌های کمّی مربوط به کارایی وتوازن درآمدی

✓ **سهم‌بری دهک‌های بالای درآمدی به دهک‌های پایین درآمدی**

یکی دیگر از شاخص‌های مربوط به اندازه‌گیری معیار عدالت اقتصادی، نسبت سهم‌بری دهک‌های بالای درآمدی به دهک های پایین درآمدی است. دراین مطالعه برای اندازه‌گیری این شاخص از سهم ۱۰درصد ثروتمندترین به ۱۰درصد فقیرترین استفاده شده است. بررسی روند این شاخص در طی دوره زمانی۱۳۵۷–۱۳۸۷حاکی از این واقعیت است که این شاخص در دوره جنگ تحمیلی همراه با نوسان و در سطح نسبتاً بالاتری است.

✓ **ضریب جینی**

یکی دیگر از معیارهای توازن درآمدی، شاخص ضریب جینی می‌باشد. روند تغییرات این شاخص در طی سه دهه گذشته همانند سهم ۱۰درصد ثروتمندترین به ۱۰درصد فقیرترین می‌باشد. این شاخص نشان می‌دهد که توزیع درآمد در دوره مورد بررسی با نوسانات اندک در حدود ۰/۴ بوده است (اطلاعات بانک مرکزی).

شکل شماره (۳)–وضعیت توزیع درآمد در ایران در طی دوره ۱۳۵۷–۱۳۸۷

www.SID.ir

Archive of SID

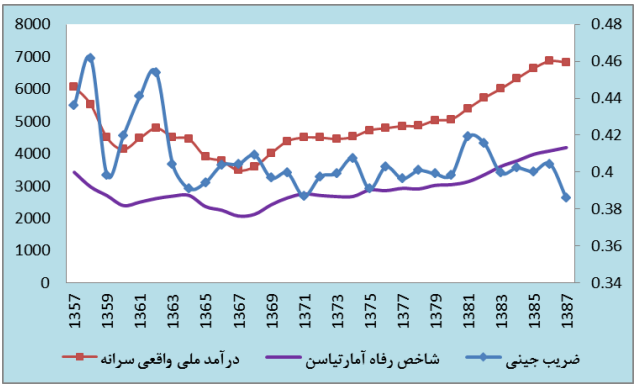
✓ **شاخص رفاه آمارتیاسن**

یکی دیگر از شاخص‌ها در زمینه شاخص‌بندی میزان تحقق عدالت اقتصادی، شاخص رفاه آمارتیاسن (اقتصاددان مشهور هندی) می‌باشد که از ترکیب درآمد سرانه و شاخص توزیع درآمد به دست می‌آید:

$$SW = \mu(1 - G) \qquad (۱)$$

به طوری که μ بیانگر درآمد سرانه واقعی و G معرف ضریب جینی است و (1-G) نشانگر بهبود توزیع درآمد می‌باشد. هرچه(G-۱) بزرگتر باشد توزیع درآمد بهتر ورفاه بیشتر خواهد شد.

آمارها نشان می‌دهد که شاخص رفاه آمارتیاسن در طی دوره ۱۳۵۷–۱۳۶۸ روند کاهشی داشته و گویای اثرگذاری منفی دوران جنگ تحمیلی بر شاخص رفاه اجتماعی است. لیکن از دوره ۱۳۶۸ –۱۳۸۷ شاخص رفاه اجتماعی بهبود یافته که اگربهبود این شاخص مربوط به افزایش جزء(G-۱)باشد می توان نتیجه گرفت که حرکت به سمت عدالت اقتصادی صورت گرفته است لیکن در هرحال بهبود شاخص SW در مجموع نشانگر حرکت اقتصاد ایران به سمت رفاه اجتماعی بالاتر است.

شکل شماره (٤)–شاخص رفاه آمارتیاسن و اجزای آن در طی دوره ۱۳۵۷–۱۳۸۷

www.SID.ir

Archive of SID

مدل تحقیق

در این مطالعه از رویکرد تخمین پارامترها با ضرایب متغیر (TVP) جهت بررسی نقش دولت در تحقق عدالت اقتصادی طی سالهای ۱۳۹۵-۱۳۵۵ استفاده شده است. در این قسمت به صورت اجمالی به معرفی رهیافت (TVP) پرداخته می‌شود.

رهیافت (TVP) و مدل های فضا- حالت[1]

رهیافت پارامترها با ضرایب تصادفی یکی از جدیدترین تکنیک ها و روش های مورد استفاده درمباحث اقتصادسنجی بوده است که امکان تخمین متغیرهای غیرقابل مشاهده[2] یا متغیرهای حالت را در سیستم معادلات فراهم می‌کند. به طور کلی سیستم‌های پویا در اقتصادسنجی در یک فرم عمومی شناخته شده به عنوان مدل های فضا-حالت ارائه شده است.

رهیافت (TVP)، ناپایداری ساختاری در ضرایب مدل را بررسی کرده و امکان تغییر پارامترهای مدل طی زمان را میسر می‌سازد. علاوه بر این یکی از مزایای مهم این روش نسبت به سایر روش های سنتی و متعارف سری زمانی نظیر حداقل مربعات معمولی (OLS) این است که در این رهیافت نیازی به بررسی آزمون‌های ریشه واحد در مورد متغیرهای سری زمانی نمی‌باشد و هیچ ضرورتی در مورد پایایی متغیر در سطح نیست. از این رو در این رهیافت محقق نباید نگران ناپایایی متغیرها و تفاضل‌گیری متغیرهای سری‌های زمانی باشد (فرچتلینگ[3]، ۲۰۰۳).

سانق و وایت (۲۰۰۳) معتقدند که رهیافت (TVP) می‌تواند شوکهای مختلف بیرونی وارد شده به سیستم معادلات را نشان دهد. این شوکهای بیرونی شامل تغییر رژیم، اصلاحات اقتصادی، و نااطمینانی‌های سیاسی و غیره می‌باشد. در حالت خاص، رهیافت فضا-حالت تأثیر شوکهای بیرونی نظیر تغییر سلیقه مصرف‌کنندگان طی زمان و سایر تغییرات روان شناختی و اجتماعی را که ماهیت انتشار در سیستم را دارند، بررسی می‌کند (سانق و وایت[4]،۲۰۰۳).

1.State- Space Models
2.Unobserved Variables
3 .Frechtling
4. Sanq & White

www.SID.ir

Archive of SID

علاوه بر این، مدل های فضا–حالت می‌تواند با استفاده از الگوریتم کواریانس کاملاً برگشت‌پذیر که به فیلتر کالمن[1] معروف است، تخمین زده شود. فیلتر کالمن می‌تواند برای ارزیابی تابع حداکثر راست نمایی و همچنین پیش‌بینی و هموارسازی متغیرهای حالت[2] مورد استفاده قرار گیرد. در تئوری اقتصادسنجی، بیشتر مدل های سری زمانی، اعم از مدل های رگرسیون خطی و مدل های ARIMA[3]، می‌تواند به عنوان حالت خاصی از مدل های فضا–حالت بیان شده و تخمین زده شود.

فرم کلی مدل های فضا–حالت به صورت زیر است:

$$Y_t = A'X_t + H'\xi_t + \omega_t \qquad (۲)$$

$$\xi_{t+1} = F\xi_t + \nu_{t+1} \qquad (۳)$$

معادله (۲) به معادله سیستم یا معادله مشاهده شده و معادله (۳) به معادله انتقال یا معادله غیرقابل مشاهده و حالت معروف است. در معادله (۲)، Y_t بردار $(n\times 1)$ از متغیرهای مشاهده شده در زمان t بوده و X_t یک بردار $(K\times 1)$ از متغیرهای برونزا و از پیش تعیین شده است. در این معادله، ξ_t بردار $(R\times 1)$ از متغیرهای غیرقابل مشاهده می‌باشد که متغیرهای حالت نامیده می‌شوند. در دو معادله (۲) و (۳) به ترتیب جملات اختلال ω_t و ν_{t+1} می‌باشند که وضعیت زیر در مورد آنها برقرار است:

$$\begin{aligned} &\mathrm{var}(\omega_t) = K_t \\ &\mathrm{var}(\nu_t) = Q_t \\ &E(\omega_s \nu_t) = 0 \end{aligned} \qquad (۴)$$

در معادله (۲) یا معادله سیستم، X_t شامل متغیرهای برونزایی است که این متغیر هیچ اطلاعاتی درباره ω_{t+s} و ξ_{t+s} برای s=0,1….,N ارائه نمی‌دهد. به عبارت دیگر X_t می‌تواند شامل متغیرهای وقفه‌دار متغیر وابسته و متغیرهایی باشد که با ω_{t+s} و ξ_{t+s} همبستگی نداشته باشد. در ضمن فرض می‌شود که:

1. Kalman Filter
2. State Variables
3. Auto Regressive Integrated Moving Average

www.SID.ir

Archive of SID

$$E(\nu_t \xi_t') = 0$$
$$E(\omega_t \xi_t') = 0 \qquad (۵)$$

بر اساس مطالب فوق، می‌توان دو کاربرد عمده برای فیلتر کالمن بیان کرد. کاربرد اول، الگوریتمی است برای محاسبه پیش‌بینی حداقل مربعات معمولی بردار حالت (State) بر مبنای مشاهدات T می‌باشد. در این صورت:

$$\xi_{t+1} / t \equiv E(\xi_{t+1} / Y_t)$$
$$Y_t = (y_t', y_{t-1}', ..., y_1', x_t', x_{t-1}', ..., x_1') \qquad (۶)$$

در رابطه (۶)، $E(\xi_{t+1} / Y_t)$ بیانگر یک رابطه خطی بین ξ_{t+1} و Y_t بوده و یک عدد ثابت است. بر اساس روش کالمن- فیلتر این پیش‌بینی‌ها به دست می‌آید.

اما کاربرد دوم روش کالمن- فیلتر برای حالتی است که ضرایب متغیرهای مدل طی زمان تغییر نماید که در این حالت مدل های (TVP) را خواهیم داشت. در این صورت، کاربرد مهم مدل های فضا- حالت با پارامترهای تصادفی متغیر برای رگرسیونی است که ضرایب آن طی زمان تغییر پیدا می‌کند. به طوری که اگر معادله زیر در نظر گرفته شود:

$$Y_t = X_t' \beta + \omega_t \qquad (۷)$$

در آن، X_t یک بردار $(K \times 1)$ از متغیرهای از پیش تعیین شده و برونزاست که مستقل از جملات اختلال ω_t می‌باشد. در این معادله بردار ضرایب پارامترها طی زمان به صورت زیر تغییر می‌نماید:

$$\beta_{jt} = \varphi_j \beta_{jt-1} + e_{jt} \qquad (۸)$$

اگر در رابطه (۸)، هر یک از عناصر ماتریس φ_j برابر واحد باشد، در آن صورت معادله (۸) یا معادله انتقال از فرایند گام تصادفی[1] به صورت زیر تبعیت خواهد کرد:

1. Random Walk

www.SID.ir

Archive of SID

$$\beta_{jt} = \beta_{jt-1} + e_{jt} \qquad (۹)$$

اگر معادله انتقال دارای فرایند گام تصادفی باشد، در آن حالت β_t ناپایا خواهد بود. در معادله (۹)، e_{jt} بیانگر شوکهای خارجی وارده به معادله بوده که ممکن است این شوکها به دلیل تغییر در سیاست های اقتصادی و یا انتقال رژیم اقتصادی در زمان t باشد (2003,سانق و وایت).

علاوه بر این از آنجا که $\beta_{jt-1} = \beta_{jt-2} + e_{jt-1}$ است لذا با جایگذاری آن در رابطه (۹) $\beta_{jt} = \beta_{jt-2} + e_{jt-1} + e_{jt}$ به دست می آید. با جایگذاری سایر وقفه‌های t، در رابطه (۹) در نهایت رابطه زیر به دست خواهد آمد:

$$\beta_{jt} = \beta_{j0} + \sum_{h=0}^{n} e_{jt-k} \qquad (۱۰)$$

رابطه (۱۰) نشان می‌دهد که مقدار پارامترها در زمان t برابر با مقدار اولیه پارامترها و مجموع شوکهای بیرونی در n دوره گذشته می‌باشد. در مورد نحوه تصریح معادله انتقال می‌توان بیان کرد که ساختار معادله انتقال به وسیله معیارهای خوبی برازش مدل تعیین می‌شود. برای مثال گرینسلید و هال[1] (۱۹۹۶)، کیم[2] (۱۹۹۳) و سانق و وایت[3] (۲۰۰۰) نتیجه‌گیری می‌کنند که در نظر گرفتن فرایند گام تصادفی برای معادله انتقال در اغلب موارد می‌تواند تغییرات ساختاری را در مدل های اقتصادی و به ویژه مدل های تقاضای گردشگری ملحوظ نماید. اما شایان ذکر است که برای تصمیم‌گیری در مورد تصریح مناسب معادله انتقال، باید از ملاکهای دیگری نظیر ملاکهای تعیین وقفه آکائیک و شوارتز و همچنین مدل های خودرگرسیونی(AR)، میانگین متحرک (MA) و یا ترکیبی از مدل های خودرگرسیونی و میانگین متحرک (ARMA) استفاده کرد (هاروی[4]،۱۹۸۷).

1 . Grynslyd & Hull
2 . Kim
3 . Sanq & White
4 . Harvey,1987

www.SID.ir

Archive of SID

معرفی مدل و پایگاه داده‌ها

مدل مورد استفاده در این مقاله براساس مبانی تئوریک و مطالعات تجربی صورت گرفته در خصوص عدالت اقتصادی طراحی و سعی شده است شاخص‌های مختلفی برای دولت و عدالت اقتصادی در نظر گرفته شود. ازاین‌رو مدل مورد استفاده به شرح ذیل می‌باشد:

$$Yt = \square_{0t} + \square_{1t}LnGCU_t + \square_{2t}LnGSAV_t + \square_{3t}LnCPI_t + \square_{4t}GGDPP_t + \square_{5t}DUM_1 + \square_{6t}DUM_2 + U_t \quad (۱۱)$$

$$\beta_{jt} = \varphi_j \beta_{jt-1} + e_{jt} \quad (۱۲)$$

به طوری که:

Y: معیار عدالت اقتصادی است که در این مطالعه از دو شاخص زیر استفاده شده است:

- $LnSW$ لگاریتم شاخص رفاه آمارتیاسن
- $RTP10$ سهم ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین

$LnGCU$: لگاریتم مخارج جاری دولت

$LnGSAV$: لگاریتم مخارج عمرانی دولت

$LnCPI$: لگاریتم شاخص قیمت مصرف‌کننده (به عنوان شاخص تورم)

$GGDPP$: رشد تولید ناخالص داخلی سرانه واقعی (به عنوان رشد اقتصادی)

$DUM1$: متغیر مجازی جنگ تحمیلی

$DUM2$: متغیر مجازی انقلاب اسلامی

همان طور که ملاحظه می‌شود غالب متغیرها به صورت لگاریتمی می‌باشد و ضرایب برآوردی نشانگر کشش شاخص‌های عدالت اقتصادی نسبت به متغیرهای توضیحی مذکور می‌باشد. شایان ذکر است که دوره زمانی این مطالعه ۱۳۹۵-۱۳۵۵ بوده و از رویکرد تخمین پارامترها باضرایب متغیر (TVP) جهت برآورد مدل مذکور استفاده شده است.

www.SID.ir

Archive of SID

در معادله (۱۲) که به معادله حالت[1] معروف است، β_{jt} بیانگر پارامترهای معادله سیستم یا معادله مشاهده شده[2] بوده که نحوه تصریح مناسب آن بر اساس معیارهای خوبی برازش و ملاکهای تعیین وقفه بهینه تعیین می‌شود. شایان ذکر است که آمار و اطلاعات متغیرهای مورد بررسی از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی استخراج شده است.

یافته ها

جهت بررسی پایایی متغیرها از آزمون دیکی فولر تعمیم یافته[3] (ADF) استفاده شده، که خلاصه نتایج این آزمون در جدول شماره (۱) ارائه شده است:

جدول شماره (۱)- نتایج آزمون مانایی متغیرها

متغیر	در حالت با عرض از مبدأ و روند (در سطح)	در حالت با عرض از مبدأ و روند (با یکبار تفاضل‌گیری)
Y	۰/۰۰۰۰ (-۷/۱۰۸۸)	-
LnGCU	۰/۰۴۵۵ (-۳/۴۰۱۹)	-
LnGSAV	۰/۰۰۳۰ (-۴/۸۱۵۱)	-
Ln CPI	۰/۰۰۳۶ (-۴/۷۴۵۹)	-
GGDPP	۰/۰۰۱۲ (-۳/۸۲۳۵)	-

با توجه به نتایج جدول (۱) تمامی متغیرهای مدل مورد بررسی در سطح مانا می باشند ($I(0)$) و لذا نیازی به تفاضل گیری نیست و بنابراین نیازی به بررسی آزمون همجمعی نداریم.

1- State Equation
2- Signal Equation
3- Augmented Dickey-Fuller Test

www.SID.ir

Archive of SID

نتایج حاصل از برآورد مدل نیز در جدول شماره (۵) و (۶) آمده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که:

مخارج جاری و عمرانی دولت اثرگذاری مثبت و معنی‌دار بر شاخص رفاه اجتماعی (آمارتیاسن) داشته است و با افزایش یک درصدی آنها رفاه اجتماعی به ترتیب ۰/۴۶ درصد و ۰/۴۶ درصد افزایش یافته است.

میزان تورم یکی از عوامل مؤثر بر رفاه اجتماعی است و منجر به کاهش عدالت اقتصادی می‌شود؛ به طوری که با افزایش یک درصدی تورم، شاخص رفاه اجتماعی حدود ۰/۳۷درصد کاهش می‌یابد و این اثرگذاری به لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد.

رشد اقتصادی یکی از شاخص‌های دیگر مؤثر بر عدالت اقتصادی است که در این مطالعه به بوته آزمون گذاشته شده است و نتایج به دست آمده حاکی از اثرگذاری مثبت (البته ضعیف) رشد اقتصادی بر شاخص عدالت اقتصادی است به طوری این اثرگذاری در حدود ۰/۱۰ بوده است و از لحاظ آماری در سطح یک درصد معنی‌دار می‌باشد.

نتایج حاصل ازآثار سال‌های‌جنگ به عنوان متغیر مجازی حاکی از اثرگذاری منفی و معنی‌دار بر رفاه اجتماعی است.

درنهایت، نتایج حاصل از آثار متغیر مجازی انقلاب، حاکی از اثرگذاری مثبت و معنی دار بر رفاه اجتماعی است.

جدول شماره(۵)- نتایج تخمین مدل بر اساس رهیافت TVP و روش کالمن- فیلتر (متغیر وابسته: LnSW)

متغیر	وضعیت پایانی	جذر میانگین مجذور خطا (RMSE)	مقدار آماره Z	ارزش احتمال (PV)
C	-۱/۵۹۷۹	۲/۶۱۴۳	-۲/۶۰۰۹	۰/۰۱۴۷
LnGCU	۰/۴۶۸۶	۰/۰۸۶۰	۵/۴۴۷۶	۰/۰۰۰۰
LnGSAV	۰/۴۵۹۳	۰/۰۷۷۵	۵/۹۲۵۷	۰/۰۰۰۰
Ln CPI	-۰/۳۷۰۰	۰/۰۸۶۴	-۴/۲۸۳۰	۰/۰۰۰۲
GGDPP	۰/۱۰۶۸	۰/۰۳۲۳	۳/۲۹۹۴	۰/۰۰۲۶
DUM1	-۰/۲۴۶۲	۰/۱۱۵۳	-۲/۱۳۴۰	۰/۰۴۱۷
DUM2	۰/۶۹۶۵	۰/۱۷۵۹	۳/۹۵۹۵	۰/۰۰۰۵
LL= 4.2173 **AIC** = 3.3815 **SC** = 2.6539 **HQC** = 2.4719				

LL: لگاریتم حداکثر راستنمایی، **AIC**: معیار آکائیک و **SBC**: معیار شوراتز نشانگر معیارهای خوبی برازش مدل می‌باشد.

www.SID.ir

Archive of SID

نتایج حاصل از بررسی آثار متغیرهای توضیحی بر شاخص دیگر عدالت اقتصادی (یعنی، سهم ۱۰درصد تروتمندترین به ۱۰درصد فقیرترین) تقریبا مشابه نتایج شاخص رفاه اجتماعی آمارتیاسن می‌باشد. همان طور که در جدول (۶) آمده است در وضعیت پایانی، مخارج جاری و عمرانی دولت، متغیر مجازی انقلاب و رشد اقتصادی منجر به کاهش فاصله طبقاتی ثروتمند و فقیر و به تبع آن بهبود عدالت اقتصادی می‌شود و در مقابل میزان تورم و متغیر مجازی جنگ باعث افزایش فاصله طبقاتی و بدترشدن عدالت اقتصادی می‌شود.

جدول شماره (٦): نتایج تخمین مدل بر اساس رهیافت TVP **و روش کالمن- فیلتر (متغیر وابسته:** RTP10**)**

متغیر	وضعیت پایانی	جذر میانگین مجذور خطا (**RMSE**)	مقدار آماره **Z**	ارزش احتمال (**PV**)
C	−۳/۰۰۷۴	۱/۰۲۸۴	−۲/۹۲۴۳	۰/۰۰۶۸
LnGCU	−۰/۰۵۶۴	۰/۰۳۱۵	−۱/۷۹۰۰	۰/۰۸۴۳
LnGSAV	−۰/۵۳۱۳	۰/۰۸۶۰	−۶/۱۷۶۱	۰/۰۰۰۰
Ln CPI	۰/۲۰۱۱	۰/۰۵۴۰	۳/۷۱۹۱	۰/۰۰۰۹
GGDPP	−۰/۷۰۵۵	۰/۳۲۹۸	−۲/۱۳۹۱	۰/۰۳۴۰
DUM1	۰/۵۸۹۷	۰/۲۲۵۳	۲/۶۱۷۴	۰/۰۰۹۷
DUM2	−۰/۴۰۱۸	۰/۱۵۱۸	−۲/۶۴۶۴	۰/۰۰۸۹
LL= 3.2982 - AIC = 2.4312 - SC= 2.5539 - HQC=2.9837				

LL: لگاریتم حداکثر راستنمایی، **AIC**: معیار آکائیک و **SBC**: معیار شوراتز نشانگر معیارهای خوبی برازش مدل می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه تا آخر برنامه پنج ساله چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور می‌باشد که معیارهای عدالت اقتصادی از نظر مکتب اسلام مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای این منظور ابتدا معیارهای «حق برخورداری برابر از منابع و ثروت‌های عمومی»، «سهم‌بری براساس میزان مشارکت در تولید» و «توازن درآمدی» به عنوان معیارهای عدالت اقتصادی در نظر گرفته شده و وضعیت عدالت اقتصادی براساس شاخص‌های مختلف این معیارها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روند زمانی شاخص‌های مختلف مورد بررسی نشان می‌دهد که در دوره بعد از انقلاب ۵۷ اقدامات مؤثری برای تحقق عدالت اقتصادی صورت گرفته است. بالاخص شاخص‌های مربوط به «حق برخورداری

www.SID.ir

Archive of SID

برابر از منابع و ثروت‌های عمومی» تحقق عدالت اقتصادی در سطح قابل قبول می‌باشد. همچنین شاخص‌های «سهم‌بری براساس میزان مشارکت» و «توازن درآمدی» هر چند روند رو به بهبود را نشان می‌دهد ولیکن عدالت اقتصادی در این زمینه‌ها در حد مناسب محقق نشده و نیازمند تلاش مضاعف و برنامه‌ریزی منسجم تری می‌باشد.

در ادامه برای بررسی نقش دولت در تحقق عدالت اقتصادی از رهیافت پارمترهای متغیر در طی زمان (TVP) و روش کالمن فیلتر استفاده شد. به طوری که شاخص رفاه آمارتیاسن و سهم ۱۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰ درصد فقیرترین به عنوان شاخص‌های عدالت اقتصادی در نظر گرفته شد و مخارج دولت به تفکیک جاری و عمرانی، میزان تورم، رشد اقتصادی و متغیرهای مجازی جنگ و انقلاب اسلامی، به عنوان متغیرهای توضیحی مؤثر بر عدالت اقتصادی به بوته آزمون گذاشته شد. نتایج حاصل از مدل نشان می‌دهد که در طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۵۵ اثرگذاری مخارج جاری دولت ثابت نبوده و در دوره های بعد از جنگ تا ۱۳۷۹ منجر به بدتر شدن شاخص‌های عدالت اقتصادی و از ۱۳۸۰ به بعد باعث بهبود شاخص عدالت اقتصادی شده است و این نتیجه مبین آن است که مخارج جاری دولت لزوماً منجر به تحقق عدالت اقتصادی نمی شود. در حالی که مخارج عمرانی دولت همواره باعث بهبود شاخص‌های عدالت اقتصادی شده و نقش دولت در تحقق عدالت اقتصادی را به خوبی ایفا کرده است. همچنین یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان تورم نیز از جمله عوامل مؤثر بر عدالت اقتصادی می‌باشد به طوری که با افزایش میزان تورم، رفاه اجتماعی به شدت کاهش و فاصله طبقاتی افزایش یافته است و به تبع آنها شاخص عدالت اقتصادی بدترشده است. همچنین نتایج حاصل از مدل حاکی از اثرگذاری متفاوت و ناچیز رشد اقتصادی بر عدالت اقتصادی است و می توان استدلال کرد که رشد اقتصادی اثرگذاری معنی‌داری بر شاخص‌های عدالت اقتصادی نداشته و مطابق انتظار نبوده است. لذا باتوجه به یافته های حاصل، پیشنهاد می شود که با طراحی و اجرای سیاست های مناسب اقتصادی ترکیب بهینه ای از هزینه های عمرانی و جاری را در سبد هزینه ای دولت قرارگیرد و به مدیریت مخارج عمومی توجه بیشتری مبذول شود.

www.SID.ir

Archive of SID

References

The Holy Quran, (In Persian).

Amadi, A.V.(1995). Ghorar Alhakan and Dorar Alkalam. Tehran: Tehran Univercity, (In Persian).

Central bank of the Islamic Republic of Iran. (2018). Economic Time Series Database. Available on: https://www.cbi.ir/, (In Persian).

Eyvazlou, H.(2008). Economic Justice Indicators: Providing Indicators for Performance Evaluation and Analysis of the Orientation of Development Policies for the Realization of Social Justice. Tehran: Expediency Council, Secretariat of the Macroeconomic Commission, Commerce and Administration, Committee on Economic and Monetary Affairs, (In Persian).

Harvey, A.C.(1987). Application of Kalman Filter in Econometric in Advances in Econometrics: Fifth World Congress. Cambridge University Press.

Human Development Report. (2013). Iran (Islamic Republic of) HDI Values.

Jahanian, N.(2008). Foundations of Fair Economic Development in Islam. Islamic Economy, 25, 157-178, (In Persian).

Jahanian, N.(2010). Just progress and Islamic State duties. Islamic Economy, 35, 33-62, (In Persian).

Jahanian, N.(2002). The Role of Dovernment in Development from the Perspective of Imam Khomeini. Islamic Economy, 3, 55-74, (In Persian).

Jahanian, N.(2010). Islam and Justice-Centered Growth. Tehran: Research Center for Islamic Culture and Thought Publication, (In Persian).

www.SID.ir

Archive of SID

Jahanian, N.(2004). Development Objectives of the System. Tehran: Research Center for Islamic Culture and Thought Publication, (In Persian).

Jamshidi, M.H.(1999). Political Thought of Shahid Rabeh: Imam Seyed Mohammad Bagher Sadr. Tehran: Bureau of Political and International Studies, (In Persian).

Motahari, M.(1992). Twenty Speeches. Ghom: Sadra Publication,(In Persian).

Motahari, M.(1996). A View of the Economic System of Islam. Ghom: Sadra Publication, (In Persian).

Motahari, M.(1991). Monotheistic worldview. Ghom: Sadra Publication,(In Persian).

Nahj al-Balagh, (In Persian).

Nili, M., Ghani NeZhad, M., & Farjadi, Gh. A.(2008). Economics and Social Justice. Tehran: Ney Publication, (In Persian).

Sadr, M.B.(1982). Economists. Ghom: The Publication of the Teachers of the Seminary, (In Persian).

Sadr, M.B.(2000). Preliminary Overview of the Draft Constitution of the Islamic Republic. Beirut: Dar al-Tarif for Publication, (In Persian).

Sahife Light. Imam Khomeini lectures, 3, (In Persian).

Sahife Light. Imam Khomeini lectures, 7, (In Persian).

Sahife Light. Imam Khomeini lectures, 11, (In Persian).

Song, H., & Witt, S.F.(2000). Tourism Demand Modeling and Forecasting, Modern Econometrics Approaches. Oxford: Pergamon.

Song, H., & Witt, S.F.(2003). Tourism Forecasting: The General to Specific Approach. Journal of Travel Research, 42, 65-74.

www.SID.ir

Archive of SID

Song, H., & Wong, K.F.(2003). Tourism Demand Modeling: A Time Varying Parameter Approach.Journal of Travel Research, 42,57-64.

Statistical Center of Iran. (2018). Available on: https://www.amar.org.ir/, (In Persian).

www.SID.ir

Archive of SID

The Role of Islamic Republic of Iran in Promoting Economic Justice in the last Three Decades: The TVP Approach

Mohammad Ali Motafaker Azad (Ph.D.)[*۱]

Seyed Kamal Sadegi (Ph.D.)[۲]

Seyed Abbas Mousaviyan (Ph.D.) [۳]

Ahmad Asadzadeh (Ph.D.)[۴]

Habib Aghajani (Ph.D.)[۵]

Date of receipt: 2017.05.22
Date of acceptance:2018.10.25

Abstract

A major concern in any social system including the Islamic Economic System has always been explication of the role of the government in economy and achieving economic justice. The aim of the present study, thus, was to explore the role of the government in fulfilling the criteria for economic justice in Iran. To achieve the goal, we first estimated the descriptive statistics of various references to economic justice based on religious texts specifically the holy Koran, Sunna, and views of Islamic Experts. Further, the role of the government was investigated via the TVP approach and the Kalman Filter method in administration of justice over a 40-year period commencing from 1355. The findings revealed that the state development expenditure has constantly enhanced economic justice while current spending failed to promote economic justice criteria. Also, inflation has always been one of the impressive factors influencing and deteriorating economic justice parameters. In addition, economic growth has failed to promote economic justice criteria.

Key Words: Economic Justice, State, Economy of Iran, TVP Approach, Kalmen-Filter, JEL Classification: P41, H53, H11, C22

This article is based on a Ph.D. dissertation entitled "The Effect and Role of the Government in Promoting Islamic Economy" completed by Habib Aghajani

1.Professor, Department of Economics, Tabriz University, Tabriz, Iran.
m.motafakker@tabrizu.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Economics, Tabriz University, Tabriz, Iran.
3.Associate Professor, Department of Islamic Thought and Culture Research,
4. Professor, Department of Economics, Tabriz University, Tabriz, Iran
5. Assistant Professor, Department of Economics, Tabriz University, Tabriz, Iran

www.SID.ir